

RUTGER PALMSTIERNA:

Om att inte förstå Kina

Västerlänningar ser på Kina på fel sätt och detta leder till missbedömningar, hävdar författaren. Alla modeller och metoder som Kina prövat ända sedan 1800-talets mitt har – hur olika de än är sinsemellan – genomsyrats av ett syfte – att ånyo göra Kina starkt.

Kommunism och socialism användes som ett medel att resa Kina. Nu avvecklas kulturevolutionens landvinningar eftersom de förde landet till ekonomisk, vetenskaplig och kulturell stagnation. Det är därför helt logiskt att man nu prövar kapitalistiska och marknadsekonomiska metoder.

Rutger Palmstierna har en Master of Arts, Area Studies (Far East) från London, där han bl a studerade den kinesiska reformrörelsen av år 1898. Han har även verkat i Peking och Jakarta i mitten av 1970-talet. Numera arbetar han med de internationella betalningsproblemen.

Sedan ordförande Mao i september 1976 lyfts ner från sin lit de parade, och den sista sorgemarschen tonat bort, har Kina genomgått en förvandling som i snabbhet och omfattning fått de mest vantroga att häpna.

I kulturevolutionens Kina var slagordet "folkkommunerna är bra". I dag befrias folkkommunernas bönder från folkkommunernas styre. 1969 sattes politiken i högsätet, nu är det ekonomin. Till och med i Folkets Dagblad kan man läsa att marxism-leninismen inte kan lösa (alla) samtidens problem – något som skulle renderat skarpa straff för bara några år sedan. Hur är det möjligt att förklara en sådan omsvängning? Denna artikel är ett försök att penetrera skillnader i sätt att tänka och uttrycka sig i öst och väst. Det kan vara dessa skillnader, som försvårar vår förståelse av vad utvecklingen i Kina bygger på.

Den bild av Kina vi under många år byggt oss har rämnat. De observationer den byggde på var i sig riktiga, men tydligen hade de satts samman fel. Det Kina vi trodde oss se föreställde kanske inte Kina som det är.

Kan det möjligen ha berott på en brist i optiken – att en västerländskt betingad brytning i linsen fått oss att feltolka kinesiska beteendemönster? Kanske började detta med de jesuitiska missionärer som i Qingdynastins mandariner ville se "naturliga kristna"? För att sedan fortsätta med Voltaire, som i det kinesiska kejsardömet såg förebilden för en sekulariserad, upplyst monarki – i kontrast till det bigotta katolska välde han bekämpade? Har vår bild av Kina kanske alltsedan dess fortsatt att påverkas av västerlandets sätt att se på människan och

samhället? Har vi, enkelt uttryckt, känt Kina som vi känner oss själva?

Ett sådant brytningsfel kan mycket väl finnas. Det skulle då till en del bottna i västerlandets benägenhet att se världen i absoluta kategorier, som gott och ont, vilka existerar oberoende av varandra. Således värderar vi den goda människan som ett ideal att eftersträva i sig. I kinesisk tanke saknas förvisso inte motsatta kategorier, men de relateras till varandra i motsatspar, som Yin och Yang. Dessa begrepp avsåg ursprungligen skugg- respektive solsidan av en dal. Sedermera kom de att symbolisera de två grundläggande, fast komplementära, motsatsförhållandena. I detta tankesystem är inte heller begrepp som själ och kropp två absoluta motsatser, utan två väsensskilda delar som tillsammans bildar en helhet – människan. På samma sätt finns drömmen om den goda människan, men man erkänner inte detta ideal som ett självändamål. Das Ding må gärna existera an sich för kinesen, men det är irrelevant så länge det förblir en abstraktion och inte har någon praktisk användning. Sådana fenomen sysslar jag inte med, sade redan Konfucius.

En så praktisk syn verkar inte heller akta sig för att lägga samma måttstock på världsåskådningar. Vad båtar det att ansluta sig till en världsuppfattning som bara gör människan, hur moraliskt högstående hon än må vara, till en lekboll för andra, i en del fall med löfte om belöning för välförhållande någon gång senare, i ett annat liv eller så?

En användbar lära är tvärtom den, som visar hur man utan att brytas ner kan fånga upp trycket från omvärlden och vända det till egen fördel. Dessa atti-

tyder återfinner man i tex judo likaväl som i många ostasiatiska tankesystem: konfuciansk ämbetsmannafilosofi, taoism och japansk samuraietik är några exempel. Ser man efter kan man finna sådana attityder i zenbuddismen, vilken i korthet är buddism minus nirvana. Det världsfrånvända och onyttiga tillståndet av jagets utsläckande och uppgång i världsalltet föll bort, när buddismen drog genom Kina under århundradena kring 700-talet. I stället sattes vad japanerna kallar satori, uppvaknande, som en form av instant nirvana. Efter ett upplyst ögonblick av fullständig uppgång i alltät återgår man i stället till jordelivet. Genom den högre insikt och vishet man vunnit i satori – och den träning i självbehärskning man fått på vägen dit – står man också över allehanda begär, lockelser och andra dåliga inflytelser från omvärlden.

Flertalet kineser är nationalister – en del av dem har sett kommunismen som ett medel.

Detta är inget självändamål i de östasiatiska tankesystemen. Endast den som kan kontrollera sig själv kan kontrollera andra – detta gällde kejsaren av Kina likaväl som alla andra som ville ha framgång i det de företog sig. Självbehärskad och opåverkad av yttre inflytelser kan man fullt ut genomföra sin uppgift. Man kan, om så önskas, manipulera utan att själv manipuleras, och på så sätt vinna makt.

Vad som gäller för individer kan förstås också tillämpas på stater, när dessa

uppfattas som individer på världsarenan. Det gäller att avskärma staten från yttre styrning, och det gäller att finna metoder för att skydda och stärka förmågan att bevara detta oberoende. Våra svårigheter att förstå Kina beror med detta synsätt på att vi felaktigt tillskrivit dem ett tänkande präglad av kategorier lika absoluta som våra. Vi har bedömt landet på våra egna, missionerande premisser, och inte sett den utilitarism med vilken man under det senaste seklet prövat och vrakat olika läror och metoder för att stärka staten.

Nationalismen

Vi har kanske trott att Kina valt kommunismens väg för att målet är det kommunistiska samhället. Helt fel är det inte, men lika mycket som ett mål i sig är det också ett medel. Själv tror jag, förklarat uttryckt, att Kina valt kommunismens väg för att flertalet kineser – i och utanför Kina – i grunden är nationalist, av vilka en del sett kommunismen som ett medel. Det skeende i Kina vi nu inte kan förstå att det överhuvudtaget sker är helt enkelt en rationell tillämpning av denna grundläggande nationalism. I ett historiskt perspektiv framstår detta drag i den kinesiska revolutionen än klarare. Därför tillåter jag mig lägga ett sådant, precis som kineser ofta sägs lägga det på sin omvärld.

Nationalismen har varit en synnerligen stark drivfjäder i Kina. Från opiekriegen och framåt drabbades landet av den ena nationella förödmjukelsen efter den andra. Till slut gavs denna förödmjukelse rentav en egen dag att "firas" på. Under årtionden söktes, och prövades,

allehanda sätt att åter göra Kina starkt och en fullvärdig medlem av världssamfundet.

I det kaos och allmänna elände som bara fortsatte att tillta under de första årtiondena av 1900-talet, gav nyheten om ryska revolutionen mången ung kinesisk intellektuell ett ögonblick av klarhet – eller varför inte satori? Här fanns ju metoden, redan prövad, som i ett slag skulle kunna resa Kina ur elände och nationell förnedring. Den sociala revolutionen knöts samman med den nationella befrielsen som förutsättningar för ett nytt Kina. Kinas kommunistiska parti grundades, och en mycket lång marsch tog vid innan Mao Zedong – en av de unga nationalistiska intellektuella från dessa dagar – den 1 oktober 1949 från porten till den gamla kejsarstaden i Peking kunde utropa, att Kinas folk rest sig.

Längs vägen hade kommunisterna luttrats och prövats, drivits ut i vildmarken och befriat sig från styrning utifrån. De fick tvinga nationalisterna i Guomindang att leva upp till sin nationalism och bekriega de invaderande japanerna i stället för de inhemska kommunisterna. Genom sitt aktiva deltagande i denna kamp på Kinas slätter erhöll kommunisterna ett solitt renommé som goda patrioter.

När Guomindang efter kriget visade sig orkeslöst, korrumperat och despotiskt – en förbrukad kraft – framstod kommunisterna för många som den kraftfulla och disciplinerade rörelse som skulle kunna resa Kina. En inflation i Weimarformat gjorde också att få tårar fälldes när Guomindang flydde till Taiwan. Med "the benefit of doubt" fick kommunisterna folkets mandat, och

det mandatet avsåg att föra Kina ur ofred och nationell vanmakt. Kring denna uppgift samlades många goda krafter under folkrepublikens första år. Välutbildade, nationellt sinnade kineser återvände från utlandet för att ge sitt bidrag när det nya Kina byggdes.

Stalinism och kulturrevolution

När kommunismen skulle tillämpas som utvecklingsmodell uppstod emellertid med tiden grava meningsskiljaktigheter om arbetsmetoden. Snart visade det sig att den sovjetiska industrialiseringsmodellen inte passade på den kinesiska verkligheten – i detta bondeland var överskottet från jordbruket för litet, om något sådant ens fanns. Under intensiva diskussioner och stor vända bytte man då till en metod som kanske fungerat under gerillakrigets och Yenanvistelsens år och man tog det stora språnget. Inte heller med detta nådde man målet. Efter några år av rekonstruktion utlöstes kulturrevolutionen. Under slagordet "politiken tar befälet" tillkämpade sig "röda" kadrer makten från mer konventionella partibyråkrater. De betonade massarbete i stället för förlitan på tekniska hjälpmedel, som ju utgör en stor bristvara i Kina liksom i andra u-länder. Därmed ställdes också krav på kadrernas organisationsförmåga. I sin ideologiska träning förbereddes också kadrerna på sin uppgift att konstruktivt lösa motsättningar bland folket. Den därigenom frigjorda energin tänkte de kanalisera till uppgifter som försvar, väg- och vattenbyggnad, industri- och jordbruksprojekt, transporter m.m.

Den maoistiska utvecklingsmodellen

gav de "röda" kadrerna en central roll i utvecklingsansträngningarna. Denna roll gav dem också makten, och den fick inte hotas av konkurrenter vars anspråk på att få leda utvecklingsarbetet baserades på teknisk kompetens, "experterna" i motsättningen "röd eller expert". De röda kunde då, vilket ofta skedde, peka på att "experterna" skulle leda Kina till ökat utlandsberoende i form av ökad import av teknik. Under mitten av 1970-talet användes exempelvis detta argument mot containerisering av Shanghais hamn. Lastning och lossning skulle i stället ske med förlitande på egen kraft, dvs med insats av stuveriarbetare.

Man finner en klar parallell till denna motsättning i Kinas historia alltsedan landet med början på 1840-talet alltmer underkastades det tekniskt högtstående västerlandets ekonomiska inflytande. Då motsatte sig renlärliga konfucianer att Kina rustade sig med den utländska teknik som sedermera kom att krossa deras samhällsskick. De ville i stället bjuda västerlandet motstånd med en konfuciansk renässans, som man förväntade sig skulle återupprätta disciplin och moral hos ämbetsmannakåren. I konfucianismen hade man nämligen inte bara en samhällsetik, utan också ett mönster för den konfucianska byråkrats tjänsteutövning fjärran från den instruktionsgivande centralmakten. En renässans för Konfucius' tänkande skulle alltså göra byråkratin bättre i stånd att fullgöra sina ämbetsuppgifter. I dessa ingick bland annat att organisera arbetet med de livsviktiga bevattningsanläggningarna.

Mot sig hade konfucianerna unga intellektuella som helst ville förvästliga det kinesiska samhället. En betydande

grupp ville balansera mellan och förena de båda ytterligheterna. Denna grupp förrespråkade en försiktig inpassning av den västerländska tekniken i det konfucianska samhället.

De olika riktningarna fick tillfälle att i varierande utsträckning pröva sina idéer – de unga radikalerna blott sommaren 1898. På dessa reformförsök följde boxarupproret, l'ancien régimes sista stora språng, som inte heller det nådde ända fram utan visade att den konfucianska modellen var överspelad.

Alla dessa modeller och metoder, hur olika de än är sinsemellan, har ändå genomsträvt av ett syfte – att ånyo göra Kina starkt, till en ledande nation, och de storas like. Detta tillerkänner även Deng Xiaoping Mao; "Han förde oss till seger och byggde ett land" sade Deng i en intervju härom året med Oriana Fallaci.

Kina har slagit in på en väg som bara för några år sedan skälldes för kapitalistisk.

Möss och teknokrater

Nu avvecklar Deng kulturrevolutionens landvinningar, som förde Kina till ekonomisk, vetenskaplig och kulturell stagnation. Kina har slagit in på en väg som bara för några år sedan skälldes för kapitalistisk, men Deng har fortfarande samma mål som Mao, Kinas förnyelse. Han fullföljer bara den pragmatiska traditionen att byta ut ett redskap eller en metod som inte visat sig fungera. Det spelar ingen roll, har Deng själv sagt, om en katt är svart eller vit, så länge den fångar möss.

Detta nästan jesuitiska konstaterande att metoderna inte spelar någon roll, bara de för till målet, fällde Deng väl närmast som en kritik av den kulturrevolutionära modellens oförmåga att göra just detta, att bygga upp ett starkt nytt Kina. Att Deng och hans "experter" sedan verkar föra in Kina i en helt ny revolution – teknokraternas – är ett annat kapitel, liksom att denna revolutions första offer måste bli "de fyras gäng".

Visserligen kan den utvecklingsstrategi Deng valt verka kapitalistisk jämfört med den maoistiska, men detta innebär inte att slutmålet är ett kapitalistiskt Kina. I det land som byggs kommer etablissemangen alltjämt att utgöras av det kommunistiska partiet. Detta partis intressen sätter politikens ramar. Dess fundamentala intresse är att Kina förblir kommunistiskt, men på ett sätt som bevarar partiets företrädare. Hotar "teknokraterna" partiets ledande roll kan man alltså anta att partibyråkraterna – de tidigare nämnda "apparattjiker" – kommer att slå till. Frågan är förstas hur många modellbyten man kan genomföra utan att den övergripande teorins trovärdighet påverkas, och därmed också i folkets ögon legitimiteten hos det parti som svarar för teorins praktiska tillämpning.

Det är onekligen en truism att det är svårt, med vårt västerländska tankepräglade synsätt, att skönja vad som sker i det som synes ske i Kina. Än svårare blir det också av att Kina anammat den politiska terminologi som har sitt ursprung i den västerländska tankevärlden. För att få någon mening i sin nya miljö, måste de termer och institutioner man tagit över användas inom ramen för den inhemska politiska traditionen. De måste anpassas

till det värdesystem som traditionen bottnar i.

I Kina tillmäts människan av hävd inte samma individuella egenvärde som hos oss. I stället har hon fått underordna sig den grupp hon tillhör och som ger henne identitet. Konflikter som spränger gruppen kan därför få katastrofala följder för dess medlemmar, som då ställs utan social tillhörighet. Därför måste motsättningar inom gruppen lösas på ett sätt som förebygger öppna konflikter. Lösningarna måste också göra det möjligt för antagonisterna att se varandra i ett ansikte som inte förlorats. Öppen konfrontation måste alltså undvikas till förmån för ett subtielt spel med indirekta anspelningar, trevare, medling och jämkning, där gruppens ledare spelar en stor roll.

Av detta följer att de demokratiska institutioner Kina infört från Västerlandet (Öst- såväl som Västeuropa) inte alls kan fungera som forum för öppet redovisade meningsskiljaktigheter. — Detta stärks självfallet av den för kommunistiska partier rådande principen om demokratisk centralism. — Vad som försiggår i dessa fora vet åskådaren ingenting om. De kan snarare jämföras med en scen med ridån fördragen, genom vilken svårtydbart buller tränger ut som tecken på att något sker. Först när alla manövrar och omdispositioner genomförts och aktörerna in-

tagit sina med regissören framförhandlade platser, lyfts förlåten och en tablå av för tillfället frusna positioner företes. Men hur man kom dit och vilka medel man använde, det får inte åskådaren veta.

När en politisk process enligt detta mönster beskrivs i våra termer är det naturligt att en med mönstret obekant leds vilse av sina associationer. Alltför lätt drar man kanske paralleller om inte med sitt eget system så med det trots allt — i vid mening — västerländska stalinistiska. Men man ser då inte att stalinismen låter sig utnyttjas av ett annat värdesystem än det västerländska.

Med dessa reflexioner har jag velat peka på ett par viktiga faktorer som jag tror ofta påverkar vår tolkning av skeendet i Kina, och som har sitt ursprung i våra värderingar och begrepp. Men Kinas utveckling styrs av landets egna förutsättningar i form av inte bara naturtillgångar utan också av dess värderingar och sedvänjor. Utan insikt om förutsättningarna — kanske också respekt för dem — och utan medvetenhet om de möjligheter till feltolkning våra synsätt ger, kan vi lätt förbise det rationella skeendet i det som synes ske. Vi bedömer kineserna efter regler som är dem främmande.

Det gäller kanske inte bara Kina?